

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ № 2
КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни
«МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ»
(ОК.4)
*обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти***

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

**за темою
ГРАМАТИЧНІ ТА СИНТАКСИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2022 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол № 9 від 28.09.2023

Розглянуто на засіданні кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (*протокол від 29.08.2023 № 8*)

Розробники:

Доцентка кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка філол. наук, доцентка – **Перцева В. А.**

Рецензенти:

1. Доцентка кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національної академії Національної гвардії України, кандидатка філологічних наук, доцентка – **Чупрінова Н. Ю.**

2. Завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор філологічних наук, професор – **Чорний І. В.**

План

1. Морфологічні мовні засоби наукового тексту
2. Синтаксис наукового стилю
3. Типові помилки у наукових текстах

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навчальний посібник / уклад. Чорний І.В., Перцева В.А., Голопич І.М. Харків, ХНУВС, 2019. 272 с.
2. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю : Практикум : навчальний посібник / уклад. І. М. Голопич, О. Б. Оверчук, В. А. Перцева. Харків : ХНУВС, 2021. 218 с.
3. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. Київ. : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
4. Типологія помилок у науковому тексті [Електронний ресурс] : збірник наукових праць / за ред. Т. В. Симоненко. Черкаси, 2011. 120 с.

МОРФОЛОГІЧНІ МОВНІ ЗАСОБИ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Морфологічні особливості наукового стилю української мови полягають у деякій обмеженості граматичних форм, що використовується, і частій повторюваності деяких частин мови. Так, у мові науки переважають **іменники** (*тема, гіпотеза, проблема*), **прикметники** (*крива, шиплячі*), **дієприкметники** (*зазначений, залежний, описуваний*). Уживання цих частин мови складає понад половину слів наукового тексту.

Вживання іменників

Високий відсоток вживання в наукових текстах іменників обумовлений тим, що наука передусім розглядає й пояснює сутність речей, предметів і явищ, які позначаються іменниками.

Часто вживаються:

- ✓ *іменники, що означають неістоти й абстрактні поняття;*
- ✓ *іменники у поєднанні з прикметниками у функції визначення (з метою стислості й високої інформативності, яку утворюють іменні форми);*
- ✓ *іменники, які не мають в загальнолітературній мові форм множини, але набувають їх у науковому тексті (маршрути, потужності, щільності, місткості)*
- ✓ *різні види скорочень: графічно (під-тво), літерні аббревіатури (ДСТ), складноскорочені слова (Держплан), скорочення без голосних (млрд), скорочення змішаної форми.*
- ✓ *Рідко вживаються іменники-істоти.*

Вживання прикметників

Велика кількість **прикметників** і дієприкметників вживається для описування й характеристики аналізованих об'єктів.

Найширше в текстах наукового стилю представлені **відносні прикметники**, оскільки саме вони на відміну від якісних здатні найбільш точно

виражати необхідні ознаки понять (*злочинні угруповання, кваліфікуюча ознака, організована злочинність, кримінологічне визначення поняття*). Під час використання **якісних прикметників** перевага віддається аналітичним формам вищого й найвищого ступенів (*більш м'яке покарання*). Однослівні форми ступенів прикметників використовуються зрідка, переважно, якщо вони входять до складу термінологічних виразів (*найдрібніші частки речовини*).

Вживання дієслів

Застосування **дієслів** у науковому стилі так само має певні особливості. Найбільш уживаними є:

✓ **дієслівні форми 3-ої особи однини.** Наприклад: *Кожний склад злочину обов'язково складається з наступних елементів...*;

✓ **дієслова теперішнього часу** з наданням їм *абстрагованого позачасового значення*. Дієслова в такій формі фактично не виражають часових відношень, а позначають дію й стан як властиві предметам чи явищам їх постійні ознаки. Наприклад: *відповідальність за готування до злочину чи замах на злочин - встановлюється лише щодо умисних злочинів*;

✓ **форми майбутнього часу дієслова**, що вживаються як засіб зв'язку мікротексту, логічного переходу в розгортанні думок: *Звернемося до поняття складу злочину*;

✓ **форми недоконаного виду дієслова і форми теперішнього часу**, оскільки вони не виражають відношення описуваної дії до моменту повідомлення;

✓ **дієслова дійсного способу**, рідше – **умовного**;

✓ **зворотні дієслова, пасивні конструкції**, що обумовлено необхідністю підкреслити об'єкт дії, предмет дослідження. Наприклад: *У статті розглядаються... або У статті розглянуто...*

Не вживаються:

✓ майже зовсім не вживаються дієслова **наказового способу**

✓ форми дієслова 1-ої та 2-ої особи однини

Вживання займенників

У текстах наукового стилю **вживаються:**

✓ **вказівні займенники:** *цей, той, такий* (конкретизують предмет і виражають логічні зв'язки між частинами тексту. Наприклад: *На підставі зазначеного вище ми можемо зробити такі висновки...*

✓ займенник *ми* та його присвійний варіант *наш*, які застосовуються в науковому стилі для позначення так званого «*авторського ми*», що виконує такі специфічні функції:

– підкреслення скромності автора, апелювання до досвіду своїх наукових попередників та керівника роботи. Наприклад: *Ми дійшли висновку...; Ми погоджуємося з нашим опонентом...; Ми пропонуємо таке розв'язання проблеми...*;

– вираження спільної дії: автор разом із читачем або слухачем досліджує проблему, активно залучає його до роздумів, система доказів розгортається автором і його уявним опонентом чи однодумцем ніби спільно, і

в цьому процесі читачеві пропонується активна роль. Наприклад: *Ми отримуємо такі результати шляхом...*;

– забезпечення об'єктивності наукового повідомлення, що дає можливість відобразити свою думку як думку певної групи людей, наукової школи або наукового напрямку, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як інтеграція, колективність творчості, комплексний підхід до розв'язання проблем. Займенник *ми* і його похідні найкраще передають і відтіняють ці тенденції.

Від займенника *ми* утворилась низка похідних від нього варіантів, зокрема з присвійним займенником *наш* (на нашу думку, у нашому дослідженні тощо).

Проте треба пам'ятати, що надуживання в тексті займенником *ми* також є недоречним. З метою уникнення надмірного вживання цього займенника авторам наукових робіт радять віддавати перевагу синтаксичним конструкціям, які не потребують введення займенника:

- ✓ неозначено-особові речення (наприклад: *Спочатку проводять судово-медичну експертизу...*);
- ✓ виклад від третьої особи (наприклад: *Автор вважає...*);
- ✓ конструкції з пасивними дієприкметниками (наприклад: *Розроблено комплексний підхід до дослідження*).

«Відсторонення» автора або «зниження» його активності з метою надати повідомленню більш об'єктивного характеру досягається також широким вживанням пасивних дієприкметників (*виявлено, доведено, знайдено*); безособових конструкцій (*Можна стверджувати...; Не можна не визнати...*); опущенням особових займенників (*У першому розділі (нами) розглянуто...*).

Не вживаються:

- ✓ **неозначені займенники** (*щось, дещо, що-небудь*) через невизначеність їх значення в тексті наукових робіт;
- ✓ **особові займенники** (*я, ти*);
- ✓ **присвійний займенник** (*мій*).

Вживання сполучників:

Більшість сполучників належить до стилістично нейтральних: *або, оскільки, якщо, проте, поки, для того щоб*. Однак є сполучники, які вживаються переважно у книжному мовленні, як-от: *внаслідок того що, завдяки тому що, оскільки, зважаючи на те що, з того часу як*.

Урізноманітнює мовлення вживання синонімічних сполучників *і, та, але, та, проте, однак, однак (розм.); або, чи; ніби, наче, неначе, як, мов, мовби, немов; коли, якщо, раз (розм.); бо, тому що, через те що; поки, доки; зважаючи на те що, з огляду на те що; щоб, для того щоб, з тим щоб* та ін.

У науковому стилі перевага віддається словам *який, що*. Також необхідно приділяти увагу правилам щодо чергування сполучників *і, й, та* в реченнях.

СИНТАКСИС НАУКОВОГО СТИЛЮ

Побудова словосполучень і речень у наукових текстах якнайбільше відображає зв'язок із мисленням. Сучасний науковий стиль прагне до

збільшення обсягу інформації і скорочення обсягу тексту. Це відбивається на його синтаксичних особливостях.

Так, для наукового стилю є характерним вживання словосполучень іменників, у яких у функції визначення виконують іменники родового відмінку, часто з прийменником *для* (*заходи для забезпечення охорони порядку*).

Прикметники в ролі визначення широко вживаються в термінологічному значенні: *умовний термін, кримінальний кодекс* тощо.

Для наукового стилю типовим є вживання **іменного присудка** (замість дієслівного), що сприяє створенню іменного характеру наукового стилю. Найчастіше іменні присудки зустрічаються у визначеннях і міркуваннях, до того ж зв'язка нерідко відсутня. Широко вживаними в науковому стилі є **іменні складені присудки з короткими дієприкметниками** (*може бути використаний*).

На **рівні речення** також виявляється специфіка наукового стилю. Логічність є однією з основних стильових рис наукового тексту, для його синтаксису характерні структури, які виражають суто понятійний зміст. Основною структурою вважається повнозмістовне розповідне речення з нейтральною лексикою, з логічно правильним прямим порядком слів і сполучниковим зв'язком між частинами речень.

Середній розмір простого речення – близько 20 слів, складного – близько 30. Серед складнопідрядних переважають речення з одним підрядним.

Питальні речення виконують у науковій мові специфічні функції, пов'язані з прагненням лише привернути увагу до розповіді. У такій же ролі вживаються і **спонукальні** (для вираження припущень і пропозицій) речення.

Для наукового стилю характерним є вживання **безособових речень** різних типів, тому що в сучасній науковій мові особова манера викладу поступилася місцем безособовій, що обумовлено прагненням до об'єктивної узагальненості й абстрагованості.

Широко вживані в науковому тексті **пасивні конструкції**, у яких часто не вказується виконавець дії. Для наукової мови характерне з'ясування причинно-наслідкових відносин між явищами, тому тут переважають **складні речення зі сполучниковим зв'язком**.

Текстам наукового стилю притаманна граматична й смислова повнота та висока інформативна насиченість. Для досягнення об'єктивності викладення в наукових текстах використовують **пасивні конструкції**. У таких конструкціях реальний виконавець дії не позначається граматичною формою підмета, він виражається другорядним членом речення у формі орудного відмінка чи взагалі опускається.

Наприклад:

– *Науковці провели експеримент* (активна конструкція: дійова особа виражена називним відмінком і виконує роль присудка);

– *Науковцями проведений експеримент* (пасивна конструкція: дійова особа виражена формою орудного відмінка й виконує функцію додатка);

– *Проведений експеримент* (пасивна конструкція: виконавець дії не вказаний).

Завдяки застосуванню пасивних конструкцій основна увага зосереджується на дії, а виконавець лишається поза увагою. У пасивних конструкціях присудок найчастіше виражається дієсловами зі зворотною часткою *-ся/-сь*, *наприклад, Такий підхід вважається найбільш раціональним*», а також пасивними дієприкметниками: *Зазначено таке...»*.

Прагнення до точності й логічності викладу обумовлює широке розповсюдження в науковому стилі **конструкцій з однорідними членами речення й вставними словами**.

З-поміж вставних слів найуживанішими є ті, які вказують на порядок називання (*по-перше, по-друге, отже*), позначають ступінь ймовірності (*звичайно, очевидно*) і джерело інформації (*згідно з, на думку*).

Наприклад: *Отже, законом передбачено, що, по-перше, електронний носій інформації повинен мати експертний висновок; по-друге, не повинен надавати можливості безпосереднього доступу до ключів*.

У науковому стилі важливу роль відіграють **дієприслівникові та дієприкметникові звороти**, які додатково характеризують дії, предмети і явища, надають науковим текстам стислості, позбавляють речення нагромадження зайвих підрядних частин.

Наприклад: *Кодекс законів про працю України регулює трудові відносини всіх працівників, **сприяючи** зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва й піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини*.

Також домінуючими є **складнопідрядні речення**. Перше місце з-поміж них посідають підрядні *означальні*, що обумовлено завданням виявлення ознак описуваного об'єкту.

Наприклад: *Трудове законодавство України – це система нормативно-правових актів, **які** ухвалюють уповноважені органи державної влади, місцевого самоврядування, посадові особи відповідно до закріплених за ними повноважень задля правового регулювання суспільно-трудових відносин, встановлюючи правила поведінки їх учасників*.

Розповсюдженими є й підрядні речення **причини**, оскільки наука розкриває причиннові зв'язки явищ дійсності.

Наприклад: *Закон про ЖКГ необхідно прописати чітко, щоб він міг реально діяти*.

Часто вживаються підрядні **умови**.

Наприклад: *Суд може звільнити особу від покарання, якщо завершився строк давності*.

Складнопідрядні речення з підрядними **з'ясувальними** в науковому стилі найчастіше виражають узагальнення, розкривають типові явища, ту або іншу закономірність. Особливістю їх є те, що головна частина складного речення

служує переважно для зв'язку з контекстом, а основну інформацію передає підрядна частина.

Наприклад: *Специфіка законодавчої влади полягає в тому, що прийняті парламентом закони мають вищу юридичну силу, ніж нормативні чи інші акти виконавчої та судової гілок влади.*

Загалом, у науковому стилі переважають речення складної будови доволі часто з кількома підрядними, що відображають логіку розгортання розумових процесів і перебігу думок.

У науковому стилі переважає **прямий порядок слів у реченнях**, де інформація розгортається від «даного» до «нового», та містить провідну думку висловлювання. Підмет знаходиться перед присудком, узгоджуваний компонент стоїть перед означуванням словом (*тяжкий злочин, кримінальне право*); неузгоджений – одразу після означуваного слова (*намагання описати*); додаток йде відразу за головним словом (*результати досліджу, мати вплив*); прислівники на **-о, -е** мають стояти перед дієсловом і прикметником (*бурхливо протікає, дуже небезпечний*); обставини ближче до слова, якого вони стосуються.

Типовим для наукового стилю є вживання **однорідних членів речення**, які містять у собі логічно однорідні поняття. Використовується в науковій мові й група **вставних слів і словосполучень**, що містять вказівку на те, ким висловлена та або інша думка, кому належить те чи інше висловлювання, яке джерело повідомлення (*на нашу думку, на наше переконання, за повідомленням, з точки зору, відповідно до гіпотези, визначення та ін.*)

Для наукових творів характерною є **композиційна зв'язність** викладу. Окремі частини наукового висловлювання поєднуються за допомогою певних сполучних слів чи груп слів, що відображають етапи логічного викладу і є засобом зв'язку думок у процесі логічного міркування.

На **структурному рівні** науковому тексту притаманна чітка членованість на розділи, підрозділи, параграфи, пункти, підпункти; широке вживання схем, діаграм, графіків, таблиць, формул, цитат, посилань, виносков, ілюстрацій.

Отже, науковий стиль має цілу низку властивих йому мовних засобів. Проте науковий виклад може змінюватися під час застосування його у сфері різних наук, а також у різних жанрах тієї ж науки.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ У НАУКОВИХ ТЕКСТАХ

Науковий стиль вимагає ретельної лінгвістичної підготовки. Праця над науковим текстом потребує виправлень, уточнень, скептичного ставлення до написаного. З огляду на це одним із важливих етапів підготовки наукових робіт має бути **саморедагування**, мета якого полягає в усуненні помилок, у розвитку критичного ставлення авторів до результатів власної праці. Наукове мовлення залежить від двох чинників: норм сучасної наукової мови і норм, продиктованих логікою конкретної науки.

У результаті невмотивованого порушення літературної норми виникають **ненормативні лінгвоутворення** (помилки).

Класифікація мовних норм відповідно до рівня мовної системи дозволяє виділити такі *різновиди помилок*: орфографічні, лексичні, фразеологічні, морфологічні, стилістичні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, орфоепічні, акцентуаційні аномалії. Розглянемо найтипівіші аномалії.

1. Лексичні помилки

Лексичні норми – це розрізнення значень і семантичних відтінків слів, а також закономірності лексичної сполучуваності. У наукових текстах трапляються такі різновиди лексичних аномалій: семантична модифікація лексем; плеоназм, тавтологія; помилки, зумовлені нерозрізненням значень паронімів і сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерференци та росіянізми.

Семантична модифікація слів – це лексико-семантичний процес, у результаті якого слово частково або повністю втрачає своє значення й набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні, наприклад:

- *Надійності дослідів добиваються* (нормативно: *домагаються*) їх ретельною підготовкою;

- *Студенти дістають* (нормативно: *отримують*) знання, спостерігаючи за науковими експериментами;

- *Найбільш розповсюдженими* (нормативно: *поширеними*) в наукових текстах є схеми, таблиці, діаграми;

- *Ефективність навчання залежить від степені* (нормативно: *ступеня, рівня*) підготовленості студентів;

- *Як вже відмічалось* (нормативно: *як було зазначено*).

Розглянемо деякі приклади детальніше.

Наукові тексти рясніють «присвятами», наприклад, *Цій темі автор присвятив монографію, над якою працював протягом трьох років*. Традиційно в українській мові слово *присвятити* (*присвячувати*) має такі значення: 1) призначати, адресувати, підносити в дар щось кому-, чому-небудь (про твір літератури чи мистецтва); 2) витратити на кого-, що-небудь; приділяти. Наприклад: *Багато праць присвячено творчості видатного поета Тараса Шевченка*. Напевно, йдеться про те, що дослідники у своїх наукових працях розглядають творчість поета.

Або науковці постійно *«зустрічаються»* з певними явищами, об'єктами. Відомо, що *зустрічатися*: 1) зближатися, сходитися один з одним, рухаючись навпроти; 2) сходитися разом, бачитися де-небудь. Отже, *зустрічаються колеги, друзі, однодумці чи вороги*. Як підсумок, дієслово *зустрічатися* поєднується з іменниками (назвами істот).

На жаль, науковці постійно послуговуються пасивним дієприкметником минулого часу *даний*, утвореним від дієслова *давати/дати*. Тому вирази *«дану проблему розробляли такі науковці, у даній роботі розглядається»* є неправильними, бо виходить, що наукова робота, проблема не вивчалися науковцями, а були їм нав'язані або вручені як готове дослідження. Отже,

уживаймо вирази *цю (названу, означену) проблему розробляли, у роботі (дослідженні) розглянуто*.

У науковому стилі часто вживаною є лексема **слід**. Наприклад, *Слід відзначити, що дослідники до цього часу не мають єдиного погляду на критерії визначення «історичних назв»*. Слово **слід** має омонімічні значення, але в обох випадках переважає значення «відбиток». Якщо метою тексту є необхідність наголосити на доцільності, доречності якоїсь дії, то в реченнях із подібним значенням краще вжити синоніми **варто, доречно, доцільно, не зайво, не шкодить**. Якщо ж йдеться про потребу в якійсь дії, краще використовувати слова синонімічного ряду **треба, потрібно, необхідно, належить**, у яких спільним значеннєвим компонентом є «вимога до дії».

Учені роблять **наступні висновки, висувають наступні пропозиції**. Слово **наступний** має значення «який наступає, розташовується або з'являється слідом за ким-, чим-небудь», тому краще вживати вирази **такі висновки, такі пропозиції**.

Плеоназми – введення в мовну тканину висловлювання зайвих, надлишкових слів, які структурно обтяжують фразу, оскільки є семантично порожніми. У науковому стилі, який передбачає точність і стислість вислову, не може бути плеоназму.

Плеоназм	Нормативне вживання
головний пріоритет	пріоритет
статистичні підрахунки	статистика або підрахунки
переважна більшість	більшість
всі решта	решта
чинний на сьогодні	чинний
свій авторський	свій або авторський
рік тому назад	рік тому або рік назад
останнім часом у сучасній науці	останнім часом у науці або в сучасній науці
наукова монографія	монографія
своя власна держава	своя держава, або власна держава

Тавтологія – змістове дублювання, повторення тих самих або однокореневих слів, що є порушенням чистоти мови. З-поміж особливо частотних — тавтологічні словосполучення, як-от:

- **відшкодувати шкоду** (правильно: *відшкодувати збитки* або *компенсувати шкоду*),
- **внести внесок** (зробити внесок),
- **забезпечити безпеку** (гарантувати безпеку, а краще *убезпечити*),
- **корисне використання** (корисне застосування або *вигідне використання*),
- **широко поширений** (значно поширений).

Аналіз наукових текстів виявляє чимало випадків тавтології. Повторювання тих самих слів або коренів провокують написання довжелезних речень, які є властивими прихильникам наукового жаргону. До того ж, такі

речення суперечать законам людського сприйняття й нормам мовної естетики. Від багатократних повторювань однакових слів виклад стає громіздким, плутаним, а зміст – малозрозумілим. Тавтологія й плеоназм виникають, зазвичай, через незнання семантики слів іншомовного походження або ж у зв'язку з концентрацією уваги мовця на однакових ознаках предмета, явища.

Пароніми, здебільшого кореневі та суфіксальні, наприклад: **чисельні** випадки (чисельні – численні); **природніми** й кліматичними умовами (природній – природний); територіальні індекси дають **уяву** про відмінності у вартості життя (уява – уявлення). Сплутування семантики паронімів зумовлено, по-перше, структурною та фонетичною подібністю таких лексем, яка, однак, не допускає повного або часткового ототожнення лексичних значень; по-друге, незнанням семантики одного чи обох компонентів паронімічної пари. Так, у наукових роботах натрапляємо на вираз **об'єм наукової роботи**. Слова **об'єм** і **обсяг** мають різницю у значеннях:

Об'єм – величина чогось у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях. Вживається зі словами: *вагона, кімнати, колби, куба, мозку, печі, повітря, посудом, приміщення, рідини, серця, тіла, циліндра, великий, невеликий, значний, малий, повний, середній*.

Обсяг – взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість, межі чогось. Вживається зі словами: *брошури, будівництва, бюджету, виробництва, заготівель, знань, інформації, капіталовкладень, книжки, поняття, послуг, програми, промислової продукції, роботи, рукопису, слова, тренувальних навантажень, величезний, невеликий, значний, середній*. Також, лексеми **напрям і напрямок** в усіх значеннях уживаються паралельно, однак, коли йдеться про лінію фізичного руху на невеликих відстанях, частіше вживається слово **напрямок** (*вітер змінних напрямків*), в інших значеннях переважає **напрям**.

Омоніми можуть спричиняти невмотивоване ототожнення **інтерслів**, яке веде до змін у значенні. Міжмовні омоніми відрізняються семантикою, особливостями сполучуваності та стилістичними характеристиками. Наприклад, ненормативне вживання в писемній науковій комунікації слова **область**: *Поняття відсотка широко використовують як у практичній діяльності, так і в різних областях науки*.

Міжмовні омоніми рос. **область** і укр. **область** мають спільну семантику «частина країни, край, регіон», проте українське слово **область** на відміну від російського не може вживатися в значенні «галузь, сфера, царина».

Вживання **інтерферем** та **росіянізмів** у текстах суперечить лексичним нормам.

Інтерферемі – слова, що утворились шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови. Вони функціонують паралельно, а не синонімічно до певних лексем і не мотивовані номінативно. Наприклад:

- **не співпадає** (нормативно: *не збігається*) із центром ваги;
- **вірне** (нормативно: *правильне*) рішення;
- **усі без виключення** (нормативно: *без винятку*);

- **відноситися** (нормативно: *належати*) до покоління;
- **автор відноситься** (нормативно: *ставиться*) до героя твору.

Росіянізми – це слова чи мовні звороти, утворені за зразком російських мовних форм, що можуть зазнавати часткової адаптації до фонетичного складу чи словотворчих особливостей української мови. Наприклад, таке невиправдане калькування з російської мови, як-от:

- **у випадку необхідності** – правильний варіант: *у(в) разі потреби, якщо є потреба*;
- **являти собою** – правильний варіант: *становити*;
- **залишитися без змін** – правильний варіант: *не зазнати змін*;
- **наносити** (нормативно: *завдавати*) збитків сільському та лісовому господарству;
- **думка суспільства на протязі** (нормативно: *протягом*) багатьох років змінюється.

Отже, створюючи науковий текст, потрібно ретельно перевіряти лексичні значення слів, що використовуються, щоб уникнути двозначності, викривлення інформації й досягти максимальної однозначності та лаконічності висловлення.

Морфологічні помилки

Пошуковці мають дотримуватися морфологічних норм наукового стилю. Морфологічні помилки – це ненормативні словоутворення, що не відповідають формальному вираженню однієї з граматичних категорій (роду, числа, відмінка, ступеня порівняння, особи, часу, способу, стану, виду).

Типи морфологічних помилок:

1. Порушення норм у межах лексико-граматичного класу іменників:

- неправильне визначення граматичного роду (наприклад, *кандидатська ступінь* (ж. р) – нормативно: *кандидатський ступінь* (ч. р.);
- порушення категорії числа: *у Миколаївській, Черкаській області* – нормативно: *у Миколаївській, Черкаській областях*; *в емоційній, інтелектуальній і вольовій сфері* – нормативно: *в емоційній, інтелектуальній і вольовій сферах*;
- порушення категорії відмінка: *феномена, аналіза, метода, сезону, графіку* – нормативно: *феномену, аналізу, методу, сезона, графіка*.

Пам'ятаймо, що деякі іменники чоловічого роду другої відміни мають і закінчення *-а*, і закінчення *-у*. Наприклад, *термін* у значенні «слово» – *терміна*, у значенні «строк» – *терміну*, *елементу* (абстрактне) – *елемента* (конкретне), *рахунка* (документ) – *рахунку* (дія). У давальному відмінку можуть уживатися паралельні закінчення іменників: *декану й деканові, ректору та ректорові*.

2. Порушення норм щодо вживання прикметників:

- під час утворення ступенів порівняння прикметників: *уживання в більш вужчому значенні* – нормативно: *вживання у вужчому значенні*.

У наукових текстах доцільно надавати перевагу аналітичним формам вищого та найвищого ступенів. Для утворення найвищого ступеня варто послуговуватися словами *найбільш*, *найменш*.

3. Порушення морфологічних норм щодо вживання займенників:

- саме завдяки ньому – нормативно: саме завдяки йому;
- їх науковий керівник — нормативно: їхній науковий керівник;
- із других джерел – нормативно: з інших джерел.

У науковому стилі послуговуються вказівними займенниками **цей, той, такий** з прийменниками, що визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання: *у тому випадку, із цією метою*. Уживаються також означальні займенники **інший, увесь**, заперечний займенник **жоден**, натомість не доречними в науковому стилі є неозначені займенники **щось, дещо, що-небудь**.

Щодо займенників **їх і їхній**, то щоб уникнути зайвого паралелізму, що створює плутанину, науковці радять в усному й писемному мовленні використовувати присвійний займенник **їхній**.

4. Ненормативні утворення форм **числівника**:

Порушення норми	Нормативно
від п'ятидесяти до шестидесяти відсотків	від п'ятдесяти до шістдесяти відсотків
п'ятьмома	п'ятьома або п'ятьма
трьом четвертих	трьом четвертим
сімдесят одному	сімдесяти одному
більше ста опитаних	понад сто опитаних
одна третина студентів	третина студентів
двохрічна перерва	дворічна перерва

Пам'ятаймо, що із числівниками **два, три, чотири** вживаються іменники у називному відмінку множини (*три студенти, чотири учні*), із числівниками **п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять** – іменники у формі родового відмінка множини: *шість монографій, вісім зошитів*.

5. Помилки в системі дієслівних форм, зокрема у вживанні **дієприкметників**:

- з урахуванням внесених до конституції змін, – нормативно: з урахуванням змін, що були внесені до конституції;
- **починаючий** дослідник – нормативно: дослідник-початківець;
- однією із постійно **повторюючихся** помилок – нормативно: однією з помилок, що постійно повторюється.

Вживання **активних дієприкметників** теперішнього часу для наукового стилю української літературної мови не властиве. Варто уникати ненормативних форм або замінювати їх іменниками, прикметниками, підрядними означальними реченнями. Наприклад:

- **виступаючий на конференції науковець** – нормативно: науковець, що виступає на конференції;
- **головуючий на засіданні спеціалізованої вченої ради** – нормативно: голова засідання спеціалізованої вченої ради;
- **відповідаючий на запитання дисертант** – нормативно: дисертант, який відповідає на запитання.

Отже, варто уникати вживання активних дієприкметників теперішнього часу на **–ачий (-ячий), -учий, (-ючий)**.

Натомість їх можна замінити:

прикметниками з іншою твірною основою:

- *панівна ідея* (а не *«пануюча»*);
- *прийдешнє свято* (а не *наступаюче*);
- *вдумлива людина* (а не *думаюча*);
- *разючі результати* (а не *вражаючі*);
- *домінантний* (а не *домінуючий*);
- *навколишнє або довколишнє середовище* (а не *оточуюче середовище*);
- *керівна еліта* (а не *правляча*).

іменниками:

- *доповідач, промовець* (а не *виступаючий*);
- *відпочивальник* (а не *відпочиваючий*);
- *завідувач кафедри* (а не *завідуючий кафедрою*);
- *голова* (а не *головуючий*).

У науковому стилі помітна й тенденція до уникнення дієприкметникових форм на *-уч-(-юч-)* теперішнього часу й заміна їх на – *увальн* (*констатувальний* замість *констатуючий*, *формувальний* замість *формуючий*, *об'єднувальний* замість *об'єднуючий*)

Синтаксичні помилки

Порушення синтаксичних норм може з'являтися в різних за структурою реченнях. Наукове мовлення позначене вживанням безособових та неозначено-особових речень, які використовують для описування фактів, явищ, процесів.

Тексти сучасного українського наукового стилю суттєво перенасичені дієслівними формами на *-ся*. Групу зворотних дієслів в українському слововживанні використовують на позначення дії, спрямованої на самого її виконавця (*поліцейський вітається*), виконувану в інтересах особи, що здійснює дію (*людина розвивається*), означають дію двох і більше діячів, яка взаємоспрямована (*ректори листуються*). Як зауважують мовознавці дієслівні форми на *-ся* становлять від 40 до 50% від усіх використаних дієслівних форм: *звертається увага, вирішується проблема, висвітлюється думка, висувається гіпотеза* тощо.

Ненормативні трикомпонентні пасивні конструкції, що утворені дієсловом пасивного стану на *-ся*, іменником або займенником у формі орудного відмінка на позначення суб'єкта дії та іменником у називному відмінку, що позначає об'єкт дії, наприклад: *нами проводиться робота, текст визначається дослідниками*, треба замінювати органічною активною: *ми проводимо велику роботу, дослідники визначають текст*.

Отже, у науковому стилі пасивні конструкції треба замінити *питомими українськими моделями*:

• безособовими односкладними реченнями різних типів (із дієслівною формою на *-но, -то*; із модальними словами *треба, можна* в поєднанні з неозначеною формою дієслова): *нормативними актами передбачено; дослідникам треба аналізувати; на схемі показано;*

• неозначено-особовими реченнями, у яких виконавець не називається, але його можна сприйняти як певне коло людей: *одержані знання використовують на практиці*;

• узагальнено-особовими реченнями, які виражають широкі узагальнення, загальні судження або через форму множини виявляють відтінок співпраці із читачем; активні конструкції з різними формами дієслівних утворень, які передають динаміку думки, точно й влучно відтворюють живе мовлення: *одержані знання використовуємо на практиці*.

Українському науковому стилю не властиві розщеплені присудки, утворені дієсловом та іменником, наприклад: рос. *предъявитъ требование – вимагати*, рос. *подвергать критике – критикувати*, рос. *находиться в противоречии с чем-то – суперечити чомусь*.

Є багато випадків ненормативного вживання **прийменників** у сфері синтаксичних конструкцій. Прикладами таких порушень є неправильне вживання форми залежного слова у словосполученнях, *наприклад*:

Неправильно	Правильно
<i>властивий для нього</i>	<i>властивий йому</i>
<i>характерний йому</i>	<i>характерний для нього</i>
<i>відзначати про необхідність</i>	<i>відзначати необхідність</i>
<i>при вивченні цієї теми</i>	<i>під час вивчення цієї теми</i>
<i>із-за несприятливих умов</i>	<i>через несприятливі умови</i>
<i>у місті Києві</i>	<i>у місті Київ</i>
<i>при пануванні</i>	<i>за часів панування</i>
<i>згідно фактів</i>	<i>згідно з фактами</i>
<i>відповідно з правилами</i>	<i>відповідно до правил</i>

Типовою синтаксичною помилкою є ненормативна побудова речень з **відокремленими обставинами**, вираженими дієприслівниковими зворотами:

• *Визначивши напрями застосування правових моделей в законодавстві, було розроблено проєкт закону*;

• *Вирішуючи поставлені завдання в державних установах, функція органів влади буде полягати в адміністративному управлінні*.

Варто пам'ятати, що в таких реченнях іменник-підмет має називати того діяча, якого стосується дія в дієприслівниковому звороті. Такі речення можна відредагувати, замінивши дієприслівниковий зворот підрядним реченням або трансформували його з метою заміни підмета:

• *Визначивши напрями застосування правових моделей в законодавстві, депутати почали розробляти проєкт закону*;

• *Вирішуючи поставлені завдання в державних установах, органи влади виконуватимуть свою функцію щодо адміністративного управління*.

Отже, якщо правильність утворення тієї чи іншої морфологічної форми можна перевірити за словником, то, будуючи речення чи словосполучення, автор змушений здебільшого покладатися на свій мовний досвід та практику використання таких синтаксичних конструкцій у текстах.